

Гра як засіб формування навичок письма у дітей передшкільного віку

Маліновська Наталія Василівна¹

Рівненський державний гуманітарний університет, Рівне, Україна

E-mail: n.malinovska@ukr.net

Проблема підготовки руки дитини до письма набуває особливої ваги у контексті забезпечення наступності між дошкільною та початковою ланками освіти.

У статті висвітлено особливості підготовки дитини до письма в умовах закладах дошкільної освіти. Підкреслюється необхідність застосування гри як ефективного засобу формування навичок письма у старших дошкільників.

У підготовці дошкільників до оволодіння писемним мовленням нерідко спостерігається тенденція до переносу шкільних методик навчання письма, що гальмує цей процес, стомлює дітей, не викликає у них зацікавленості.

Викладено методику формування навичок письма у дітей переддошкільного віку, в основу якої покладено застосування ігор та ігрових вправ. Вони були згруповані у кілька блоків залежно від того, які функції дитини тренуються під час виконання: розвиток зорово-моторної координації, розвиток сприймання фігури на тлі інших і константність сприймання, розвиток у дітей просторових уявлень, розвиток моторного компонента графічної навички.

Виконання вправ у зошиті, написання елементів літер вплітали в казковий сюжет, пригоду. Цілеспрямоване використання художньо-зорових образів забезпечило успішне формування графічних навичок дітей з опорою на притаманне їм візуальне мислення.

Автор статті переконливо обґрунтував педагогічні умови успішного розвитку навичок письма у дітей переддошкільного віку: забезпечення позитивного емоційного фону занять, застосування гри як ефективного засобу навчання, здійснення індивідуального підходу до дітей.

Позитивним результатом застосування гри у навчанні письма старших дошкільників є значне зниження у них перенавантаження і стомлюваності, що є постійними супутниками при навчанні за традиційною методикою, коли монотонне й одноманітне написання елементів літер потребує від дитини великих затрат фізичних, розумових та нервових сил.

Комплексний педагогічний вплив на формування у старших дошкільників навичок письма, обумовлений експериментальною методикою, полегшив, зробив продуктивнішим і цікавішим процес підготовки руки дитини до письма.

Ключові слова: навички письма, передшкільний вік, підготовка руки дитини до письма.

Вступ. У сучасному просторі дошкільної освіти особлива увага приділяється підготовці дітей до систематичного, цілеспрямованого навчання у школі та надання їм стартових умов.

Готовність до школи є своєрідним підсумком та якісним показником досягнень розвитку дитини в дошкільні роки в умовах виховання і навчання у закладі дошкільної освіти та сім'ї.

Підготовка до письма є одним із найбільш складних етапів підготовки до шкільного навчання. У дошкільному віці важлива саме підготовка до письма, а не навчання його, що призводить до формування неправильної техніки письма. Це зумовлюється психофізіологічними особливостями шестирічної дитини (Богуш, 2019).

Письмо має складну психофізичну структуру і включає механізм артикуляції та слухового аналізу, зорову пам'ять і зоровий контроль, зорово-моторні координації й моторний контроль, перцептивну регуляцію й комплекс лінгвістичних умінь.

Досвід показує, що значна частина дітей, які приходять до першого класу, не підготовлена до письма, а це вже з перших днів навчання створює комплекс труднощів. У дітей почасті малий досвід виконання графічних завдань малювання, недосконала координація рухів руки, низький рівень зорово-моторної координації, просторового сприйняття і зорової пам'яті. Чисто «технічне» виконання самого процесу письма ускладнюється тим, що у дітей 6-років слабо розвинені дрібні м'язи рук, незакінчене затвердіння кісток зап'ястя і фаланг пальців, недосконала нервова регуляція рухів, а також низька витривалість до статичних навантажень (Богуш, 2016).

¹ кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки і психології (дошкільної та корекційної) імені проф. Т. І. Поніманської Рівненського державного гуманітарного університету

Все це робить неможливим успішне формування навичок письма і створює багато проблем у процесі навчання. Тому робота з підготовки руки дитини до навчання письма повинна починатися до вступу до школи.

Особливої актуальності проблема формування навичок письма набуває у зв'язку з переходом на дванадцятирічний термін навчання, починаючи з шести років.

Як свідчить практика, у підготовці дошкільників до оволодіння писемним мовленням нерідко спостерігається тенденція до перенесення шкільних методик навчання письма із використанням в роботі з ними зошитів, розрахованих на першокласників. Процес навчання дітей письма дошкільні вихователі часто розуміють як чисто моторний акт руки, і хоча це є важливим компонентом підготовки дітей до писемного мовлення, але ним не можна обмежуватися. Монотонне й одноманітне написання елементів літер стомлює дітей, не викликає у них зацікавленості, не активізує творчих здібностей, не розвиває мовлення. Такий підхід до оволодіння письмом не сприятиме ефективному опануванню дошкільниками писемного мовлення.

Учені (Л. Виготський, О. Запорожець, Д. Ельконін, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн) у своїх дослідженнях підкреслюють, що з метою повноцінного розвитку і виховання дитини доцільно використовувати ті засоби, форми та методи педагогічного впливу, які є адекватними її віку, вони повинні органічно поєднуватися з особливою специфічною діяльністю, що характерна для певного вікового періоду. Психічний розвиток та формування особистості відбувається насамперед у тій діяльності, яка на цьому віковому етапі онтогенезу є провідною. А провідною діяльністю дітей дошкільного віку, за загальним визнанням, виступає гра, «що є доступною для дитини формою активної участі у доволішньому суспільному житті, активного пізнання нею дій і відносин дорослих» (Ельконін, 2005; 254).

Звідси витікає необхідність застосування системи ігор та ігрових вправ, які дозволять не тільки підготувати руку до письма і сформуванню у дошкільників поняття про елементи літер, але й розвинути синтетичне, логічне мислення, внутрішнє і зовнішнє мовлення, пам'ять, а також творчі здібності дітей.

Пошук оптимальних способів підготовки дитини до оволодіння навичкою письма перебував у центрі уваги багатьох вітчизняних та зарубіжних учених (Я. Коменський, Дж. Локк, М. Монтень, А. Гаврилюк, І. Кирей, А. Богуш, М. Вашуленко). Про необхідність застосування ігрових методів і прийомів для підвищення ефективності навчання дітей зазначається у психологічних і педагогічних дослідженнях (Ш. Амонашвілі, Л. Артемова, Л. Венгер, Р. Жуковська, О. Запорожець, О. Корзакова, О. Леонт'єв, Д. Менджеріцька, О. Усова та ін.).

Сучасні наукові дослідження показали, що існують резервні можливості для підвищення ефективності підготовки дошкільників до оволодіння писемним мовленням. Шляхом удосконалення навчання, в тому числі, застосування гри, можна підвищити у всіх дітей, які відвідують дошкільний заклад, рівень їхньої готовності до оволодіння письмом, що значно полегшить перехід до шкільного навчання.

Мета і завдання дослідження. Метою статті є висвітлення методики формування навичок письма засобами гри у дітей передшкільного віку.

Матеріали і методи дослідження. Дослідження проходило у два етапи, перший з яких був спрямований на вивчення особливостей використання гри у формуванні навичок письма у дітей передшкільного віку (1 серія); визначення у них рівня розвитку дрібної моторики руки, зорово-моторної координації, просторових уявлень (2 серія). На другому етапі проводилася експериментальна перевірка комплексних педагогічних впливів, спрямованих на формування у старших дошкільників навичок письма засобами гри.

У результаті аналізу даних анкетування педагогів, планування занять з підготовки руки дитини до письма та спостереження за їх проведенням дійшли висновків: 1) методи та прийоми формування навичок письма на заняттях з підготовки руки дитини до письма та у вільний від занять час почасти застосовуються без врахування психологічних та вікових особливостей дітей шостого року життя; 2) гра як засіб навчання дітей елементів письма використовується епізодично; однією з основних причин цього є відсутність відповідних методичних рекомендацій (виходячи з відповідей респондентів); 3) окремі дидактичні ігри та ігрові вправи здебільшого використовуються на певних етапах занять з підготовки руки дитини до письма, в тому числі, індивідуальних; рідше – у вільний від занять час; 4) відсутня конкретизація графічних дій дітей за допомогою ігрового образу.

Письмо – одне з найбільш важливих комплексних умінь, які формуються в процесі навчання. В основі формування навичок письма лежить передусім розвиток у дітей дрібних м'язів руки, зорово-моторної координації, просторового сприйняття, зорової пам'яті (Сарапулова, 2005; 24-25).

На основі аналізу результатів констатувального етапу експерименту дійшли висновку, що більшість дітей передшкільного віку мають низький та середній рівні розвитку дрібної моторики руки, зорово-моторної координації, просторових уявлень, що негативно позначається на якості формування навичок письма.

Формувальний етап експерименту мав на меті збагачення графічного досвіду дітей передшкільного віку засобами гри.

У сучасній оцінці навчання дітей дошкільного віку підкреслюється значущість використання гри, що робить навчання більш цікавим, створює передумови для підвищення довольної уваги, для більш глибокого оволодіння знаннями. У концепції дошкільного виховання наголошується на тому, що пряме навчання не повинно бути домінуючою формою організації занять, а має здійснюватись у контексті з ігровою діяльністю.

Враховуючи, що використання гри є одним із важливих шляхів підвищення ефективності навчального процесу, на заняттях з підготовки руки дитини до письма й у повсякденному житті використовувалися різноманітні ігри та ігрові вправи.

Формувальний етап дослідження складався з кількох серій. Перша серія експерименту була побудована на використанні ігор та ігрових вправ з розвитку в дітей навичок письма, які були згруповані у кілька блоків залежно від того, які м'язи дитини тренуються під час виконання: розвиток зорово-моторної координації, розвиток сприймання фігури та тлі інших і константності сприймання, розвиток у дітей просторових уявлень, розвиток моторного компонента графічної навички. Поділ цей дещо умовний, оскільки більшість вправ одночасно розвиває різні всі навички.

Перший блок вправ передбачав розвиток у старших дошкільників зорово-моторної координації. Завдання цього блоку спрямовані на вироблення у дітей здатності точно співвідносити сприймання зорових образів із відповідними рухами, контролювати свої рухи відповідно до заданих умов. З цією метою дошкільникам було запропоновано низку ігор та вправ: «Мавпочки», «Попадання олівцем у точку», «Дорога» та інші. Для зацікавлення дітей вправи супроводжували словами: «Будьте уважні! Наш гість – Карлсон – стежить, як ви виконуете завдання», «Давайте потренуємося разом із Незнайком».

Другий блок вправ мав на меті розвиток сприймання фігури на тлі інших та розвиток константності сприймання.

У дошкільників має бути розвинута константність сприймання, тобто здатність впізнавати ту чи ту фігуру незалежно від її величини, кольору, ракурсу. Відповідно до цього дітям давали завдання, спрямовані на відпрацювання легкого знаходження заданої фігури серед інших. За діями дітей стежили Знайко і Незнайко, які коментували правильність виконання завдань, підказували, коли діти відчували труднощі чи помилялися.

Наприклад, вправа «Переплетені лінії». Для виконання цієї вправи намальовали різнокольорові клітинки, розміщені одна над одною, з обох боків аркуша паперу. Клітинки одного кольору з'єднали лініями, переплутаними між собою. Якщо дитині було важко знайти і простежити зором кожну лінію, пропонували вести лінію пальчиком.

Вправи третього блоку були спрямовані на розвиток у дітей просторових уявлень. Для формування у дітей вміння чітко розрізняти правий і лівий боки, не плутати поняття «під», «над», «вгорі», «вниз» провели вправу на розміщення геометричних фігур у просторі. Перед дитиною клали аркуш паперу, на якому зображено геометричні фігури: квадрат, коло, трикутник і окремі фігурки, які треба покласти у певному положенні відносно намальованих фігур. Звертались до дитини: «Поклади квадратик над намальованим колом. Тепер поклади коло зліва від трикутника. А тепер поклади квадрат під намальованим трикутником». Замість розкладання готових фігур давали дитині завдання намальовати фігуру чи квіточку тощо.

Щоб діти добре володіли дрібними рухами руки, для виконання графічних дій використовували вправи на виконання точних рухів, чітко узгоджених з певною умовою. Цьому завданню було підпорядковано наступний блок вправ «Розвиток моторного компонента графічної навички».

Дітям пропонували спеціальні вправи в ігровій формі, які допомагали швидко і якісно сформувати вміння штрихувати. Це вправи на: наведення пунктирних ліній; обведення трафаретів тварин за пунктиром, штрихування їх за клітинками; обведення трафаретів, штрихування їх у різних напрямках різними лініями, півколами (Прищепа, 2004; 6).

Ці завдання добре тренували графічну навичку, сприяли усвідомленню та автоматизації процесу правильного штрихування складних композицій, запам'ятовуванню образів предметів, які штрихуються.

Наступна серія експериментальної роботи передбачала написання елементів літер – найскладнішого виду підготовчих вправ до письма. Від того, як педагог навчить дітей зображувати основні елементи, залежить у подальшому написання самих букв, складів, слів і речень.

Шестирічні діти уявляють довілля у вигляді зорових образів, що наповнені інформацією, особистісним змістом. Саме тому художні образи елементів букв роблять цікавим для дітей монотонне тренування у їх написанні. Написання кожного елемента літери вплітали в казковий сюжет, пригоду (Цєпова, 2005; 60-61).

Замість звичайного малювання крапочок пропонували дитині намалювати дощик, щоб напоїти соняшника і врятувати його від сухою.

Малюючи коротку похилу паличку, говорили дитині: «Ми прокладемо залізницю, щоб наші друзі змогли вирушити в подорож. Рядкові лінії – рейки, а ми з вами будемо малювати шпали – похилі палички».

Звертались до дітей: «Ми отримали відповідальне завдання – виготовити деталі для мобільного телефону. Ось такі!» і пропонували дитині, за зразком, намалювати великі та маленькі похилі палички з напівзаокругленням.

Діти виконували творче завдання: прикрасити елементами літер, що сподобалися, торт, шарф, писанку тощо. Пропонували зробити за допомогою вивчених елементів малюнок: зобразити за зразком кумедне обличчя. Подібні завдання захоплювали дітей, сприяли прояву позитивних емоцій, розвивали фантазію.

Отже, цілеспрямоване використання художньо-зорових образів сприяло активізації пізнавальної діяльності дошкільників, підвищенню інтересу до занять з підготовки руки дитини до письма, забезпечило формування графічних навичок у дітей з опорою на притаманне для їхнього віку візуальне мислення.

Ефективність оволодіння старшими дошкільниками навичками письма визначається цікавою формою проведення й адекватним змістом, що відповідає поставленій меті. Сюжетна й ігрова форма занять з підготовки руки дитини до письма допомагала підтримувати інтерес до діяльності, викликала бажання оволодіти нею.

Заняття з підготовки руки дитини до письма перетворили в ігрові міні-заняття, об'єднані однією сюжетною лінією. Гостями дітей ставали Попелюшка, Русалонька, Вінні-Пух, Івасик-Телесик, Дюймовочка й інші казкові персонажі. З'єднуючи крапки, домальовуючи чи розфарбовуючи завдання, дошкільники у цікавій, захоплюючій формі вправлялись у виконанні різних вправ у зошиті: допомагали Івасикові-Телесику втекти від Зміючки, збирали Попелюшку на бал, варили варення для Карлсона тощо.

У розробці міні-занять скористалися зошитом-абеткою для підготовки руки дитини до письма, розробленим Ю. Манилюк (Манилюк, 2003).

Малювання, ліплення, аплікація, конструювання, різні види ручної праці – це ефективні шляхи, що використовувалися для підготовки руки дитини до письма. Усі ці заняття прилягли до розвитку дрібної моторики.

Сюжетна й ігрова форми занять допомагала підтримувати інтерес дітей до виконання завдань, важливими компонентами ігрової діяльності були уявна ігрова ситуація, дидактичні та ігрові завдання, ігрові дії, правила, результат гри. Цілеспрямовано створений ігровий макротекст був настановою на певні дії дітей, забезпечував активне оволодіння дітьми графічним досвідом.

Виконання різноманітних вправ у зошиті пропонували дітям у супроводі всіляких забавок: «Нудно малювати звичайні палички. Уявімо, що це артилерійська залога: довга паличка – солдат із гномом, короткі – прості солдати, маленьке коло – жерло гармати, а весь рядок у зошиті – лінія фронту». Далі давали наказ вивести військо на позицію – і креслити палички дітям вже не було так нудно.

Ігрова діяльність на заняттях з підготовки руки дитини до письма вимагає створення відповідного предметно-ігрового середовища. У зв'язку з цим для забезпечення особливої атмосфери заняття подбали про наявність макетів, вивісок різного кольору; шапочок-масок, зображень казкових героїв; іграшок, малюнків.

Обговорення результатів. Отже, комплексний педагогічний вплив на формування у старших дошкільників навичок письма, зумовлений експериментальною методикою, полегшив, зробив більш продуктивним і цікавим процес навчання дітей елементів письма. Це свідчить про ефективність обраних нами методичних підходів щодо формування навичок письма засобами гри у дітей передшкільного віку.

Порівняльний аналіз рівнів сформованості навичок письма у дітей передшкільного віку після проведення формувального етапу експерименту засвідчив позитивні зміни в оволодінні ними письмовим мовленням.

Важливими педагогічними умовами успішного розвитку навичок письма у дітей передшкільного віку є: забезпечення позитивного, емоційного тла занять; використання гри як ефективного засобу навчання елементів письма, здійснення індивідуального підходу до дітей.

Аналіз помилок, яких припускалися діти передшкільного віку, дав нам змогу виділити низку суттєвих психофізіологічних чинників, що найбільшою мірою впливають на формування навичок письма: недостатній розвиток координації руху руки, окоміру, просторового сприймання, дрібних м'язів кисті.

Позитивним результатом застосування гри у навчанні елементів письма старших дошкільників є значне зниження у дітей перенавантаження і стомлюваності, що є постійними супутниками при навчанні за традиційною методикою, коли монотонне й одноманітне написання елементів літер та їх з'єднань потребує від дитини великих затрат фізичних, розумових та нервових сил.

Паралельно з формуванням технічних (уміння користуватися правильним способом письма) і графічних (уміння правильно зображувати букви та їх поєднання) навичок формували загальнонавчальні вміння і навички, які безпосередньо впливають на графічне зображення літер, зокрема: правильно сидіти за партою, тримати зошит і ручку під час письма, орієнтуватися в розліновці зошита тощо.

Висновки. Таким чином, розроблені й експериментально перевірені педагогічні умови формування навичок письма засобами гри у дітей передшкільного віку дозволили оптимізувати процес підготовки руки дітей до письма завдяки врахуванню психологічних особливостей особистості дітей та здійсненню індивідуального підходу до кожної дитини.

Література

Богуш А. М., Малиновська Н. В. Перші кроки грамоти: передшкільний вік: навч. посіб. Київ, 2019. 424 с.

Богуш А. М. Готуємо руку дитини до письма. Тернопіль, 2016. 56 с.

Манилюк Ю. С. З казкою – до знань. Зошит – абетка для дошкільнят. Навчальний посібник для підготовки руки до письма. Тернопіль, 2003. 64 с.

Прищепка О. Вправляємося у письмі: Підготовка до навчання письма. *Дитячий садок*. 2004, № 47. С. 6.

Сарапулова Є. Ефективна технологія навчання письма. *Палітра педагога*. 2005. №3. С. 24-25.

Цєпова І. Використання художньо-зорових образів у навчанні письма шестилітніх першокласників. *Початкова школа*. 2005. № 8. С. 60-61.

Эльконин Д. Б. Детская психология. Москва, 2005. 384 с.

Game as a means of forming pre-schoolers' graphic writing skills

Malinovska Nataliia²

Rivne State Humanities University, Rivne, Ukraine

The article highlights the features characterising the formation of the pre-school aged children's writing skills with the help of gaming means.

The problem of writing skills development (formation) becomes particularly relevant with regard to the transition to the twelve-year period of study at school, starting from the age of six. While training pre-schoolers in mastering written speech, very often a tendency to transfer school methods of teaching children writing is observed. Such a tendency hinders this process, makes children tired and does not attract their interest.

The author emphasizes the need to use games as the effective means for preparing child's hands for writing.

² Ph.D. in Pedagogy, Associate Professor at the Department of Pedagogy and Psychology (Preschool and Correctional) named after Professor T. I. Ponimanska at the Rivne State Humanities University

Some methods facilitating the development of pre-schoolers' writing skills which are based on the use of games and game exercises are described in the article. The games and exercises were grouped into several blocks depending on the kind of the child's functions being trained during their fulfilment: the development of visual-motor coordination, the development of the figure perception against the background of others and constancy of perception, the development of children's spatial concepts and the development of the motor component of the graphic skills.

The fulfilment of exercises in a copybook, the writing of letter elements were woven into a fabulous story or adventure. A purposeful use of artistic and visual images contributed to the intensification of the pre-schoolers' cognitive activity, increased interest in preparing the children's hands for writing in classes and ensured a successful development of the children's graphic skills based on the visual thinking inherent at their age.

The author of the article convincingly substantiated the pedagogical conditions for the successful development of the pre-schoolers' writing skills, such as: the provision of a positive emotional background in classes, the use of games as an effective means of learning and the implementation of the individual approach to children.

A positive result of using games while teaching senior pre-schoolers to write is a significant reduction of the children's overload and fatigue, which are constant companions in learning in accordance with the traditional methods, when the monotonous and boring writing of letter elements requires that the child should apply a lot of physical, mental and nerve effort.

A complex pedagogical influence on the development of the senior pre-schoolers' writing skills stipulated by the experimental methodology facilitated, made the process of training the children's hands to write more productive and interesting.

Keywords: *writing skills, pre-school age, training the child's hand to write.*

References

- Bohush, A.M. & Malinovska, N.V. (2019). *Pershі kroky hramoty: pereddoshkilnyy vik [First steps of writing: pre-school age]*. Kyiv: Slovo [In Ukrainian].
- Bohush, A.M. (2016) *Hotuyemo ruku dytyny do pysma. [Preparing the child's hand for writing]*. Ternopil: Mandrivets [In Ukrainian].
- Elkonin, D.B. (2005) *Detskaya psikhologiya [Child psychology]*. Moscow: Akademia [In Russian].
- Manyliuk, Y.S. (2003) *Z kazkoyu – do znan [With a fairy tale - to the knowledge]*. Notebook for preschoolers. Handbook for hand writing. Ternopil: Mandrivets [In Ukrainian].
- Pryshchepa, O. (2004) *Vpravlyannya u pysmi: Pidhotovka do navchannya pysmu. Dytyachyi sadok [Tutorials in writing: Preparing for writing teaching. Kindergarten]*. Kyiv: No. 47 [In Ukrainian].
- Sarapulova, Y. (2005) *Efektivna tekhnolohiya navchannya pysma. Palitra pedahoha [Effective writing technology. Teachers palette]*, 3, 24-25. Kyiv [In Ukrainian].
- Tsepova, I. (2005) *Vykorystannya khudozhno-zorovykh obraziv u navchanni pysma shestylitnikh pershoklasnykiv [Use of artistic and visual images in the study writing of six-year first-graders]*. Kyiv: Pochatkova shkola, 8 [In Ukrainian].

Accepted: June 05, 2019

